

ний кодекс Голландії / Пер. с англ. І.В. Миронової. СПб., 2000; Уголовный кодекс Республики Болгария. СПб., 2001. 8. Архів Феодосійського міського суду. Справа № 1-922. 2004. 9. Ст.1 Закону України «Про обов'язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 року; Ст.1 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27 січня 1995 року. 10. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-417. 2003. 11. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-801. 2003. 12. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-670. 2003. 13. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-148. 2003. 14. Архів Ленінського районного суду м. Харкова. Справа № 1-923. 2001. 15. Архів Феодосійського міського суду. Справа № 1-392. 2004.

Надійшла до редколегії 17.12.05

О.В. Паньчук

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ВІД ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Якщо розглядати питання про правовий захист інтересів дітей від експлуатації за національним законодавством, то можна констатувати той факт, що сьогодні нормативно-правова база в Україні для їх захисту практично створена. Її становлять положення Конституції України та низка законів, підзаконних актів, а також цільових програм. Це, передусім, Кримінальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», Закон України «Про міліцію», Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про адміністративний нагляд», Національна програма «Діти України», Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності», «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» та інші.

Конституція України як основний закон держави встановлює визначальні принципи відповідальності діяльності органів влади, прав і свобод людини і громадянина і закладає важливу основу для додаткових законодавчих стратегій, спрямованих на боротьбу з усіма формами експлуатації дітей [1].

Хоча в загальних положеннях Конституція і не згадує поняття «експлуатація дітей», вона все ж так чи інакше дозволяє давати тлумачення цього явища і відповідно гарантувати захист від експлуатації.

Деякі положення Конституції прямо стосуються проблеми експлуатації. Так, стаття 3 Конституції проголошує, що «людина, її

здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.» Вчинення щодо людини злочину є грубим порушенням її прав та свобод [1].

В Україні діти мають законодавчо закріплені права на захист життя та здоров'я (ст.27 Конституції України). Додатково до цього стаття 28 стверджує, що «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

Важливою базою протидії експлуатації дітей є чинний Кримінальний кодекс України.

Проте, право дитини на захист законом її життя, здоров'я, морального, фізичного, духовного розвитку існує в більшості випадків формально і реалізується тоді, коли неповнолітній виступає або в ролі злочинця (оскільки чинними кримінальним та кримінально-процесуальним кодексами передбачено особливості відповідальності неповнолітніх), або в ролі потерпілого [3]. Та навіть коли вчинено злочин проти самої дитини, то вона не завжди отримує належний захист з боку держави та суспільства. Значним здобутком в цьому напрямку є встановлення у новому кримінальному законодавстві України відповідальності за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (ст.137), порушення прав пацієнта (ст.141), експлуатацію дітей (ст.150), злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст.166), спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст.323), схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст.324) та визнання статусу неповнолітньої чи малолітньої особи в якості кваліфікуючої ознаки ряду злочинів: умисне вбивство малолітньої дитини – п.2 ч.2 ст.115 КК, доведення до самогубства ч.3 ст.120 КК, зараження вірусом імунодефіциту людини – ч.3 ст.130 КК, залишення в небезпеці – ч.2 ст.135 КК, незаконне проведення дослідів над людиною – ч.2 ст.142 КК, насильницьке донорство – ч.2 ст.144 КК, незаконне позбавлення волі або викрадення малолітнього – ч.2 ст.146 КК, захоплення заручників – ч.2 ст.147 КК, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, вчинені батьком чи матір'ю – ч.2 ст.155 КК, розбещення малолітньої особи або батьком чи матір'ю – ч.2 ст.156 КК, посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів – ч.2 ст.181 КК, жорстоке поводження з тваринами у присутності малолітнього – ч. 2 ст.299 КК, збування, розповсюдження серед неповнолітніх, примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості та творів, зображень порнографічного характеру –

ч.2, 3 ст.300 КК, ч.2, 3 ст.301 КК, створення або утримання місць розпусти і зводництво, вчинені із залученням неповнолітнього – ч.3 ст.302 КК, примушування чи втягнення у зайняття проституцією неповнолітнього – ч.3 ст.303 КК, організація або утримання місць для незаконного вживання, вироблення чи виробництво наркотичних засобів або психотропних речовин із залученням неповнолітнього – ч.2 ст.317 КК [1; 2].

Таким чином, певні дії, які є проявам експлуатації дітей, визначаються відповідними статтями Кримінального кодексу України як злочинні, а отже, особи, що їх вчинили, підлягають покаранню. Покарання за скоєння цих злочинів спрямоване, в першу чергу, на захист прав дітей, оскільки саме вони потерпають від них найчастіше.

Важливим кроком у протидії експлуатації дітей є пропозиція народного депутата України О.М.Бандурки про внесення змін у Кримінальний кодекс України, а саме, доповнити Кодекс статтею 149-1 такого змісту: «Стаття 149-1. Схиляння людини до віддання себе в експлуатацію

1. Схиляння людини шляхом насильства, погроз його застосування, обману або в інший спосіб до віддання себе або залежної від неї людини в експлуатацію,-

карається позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією майна або без такої.

2. Схиляння до віддання в експлуатацію, вчинений щодо неповнолітнього або щодо двох чи більше осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або з використанням службового становища,-

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Схиляння до віддання в експлуатацію, вчинене щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені організованою групою,-

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з конфіскацією майна».

Примітка. Експлуатація людини означає будь-які форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи прислуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, або підневільний стан, втягнення у злочинну діяльність, залучення у боргову кабалу, усиновлення у комерційних цілях, використання у збройних конфліктах.

Крім того, пропонується декриміналізувати відповідальність за систематичне заняття проституцією, виключивши положення частини першої зі статті 303 Кримінального кодексу, та привести у відповідність зі структурою кодексу положення щодо втягнення у заняття проституцією, передбачивши посилену кримінальну від-

повідальність, в тому числі щодо неповнолітнього (позбавлення волі на строк від п'яти до семи років).

Прийняття цих даних пропозицій позитивно вплине на результати боротьби з торгівлею людьми, експлуатацією дітей, втягнення у заняття проституцією та сутенерство, а також на підвищення іміджу та авторитету України серед інших країн.

Обов'язок держави піклуватись про підростаюче покоління знайшов також відображення у прийнятті ряду правових актів, покликаних здійснювати послідовний та всебічний захист прав дітей та підлітків нашої країни. Так, основні права дитини в Україні сформульовані в Законі України «Про охорону дитинства» (2001 р.). У статті 10 цього Закону закріплено право на захист від всіх форм насильства. Так, зокрема, держава здійснює захист дитини від «усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють». У статті 12 цього ж Закону визначено, що «батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, навиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язки відповідно до закону» [3].

Сімейним кодексом України передбачені «Пістави позбавлення батьківських прав», зокрема, що суд може ухвалити рішення про відібрання дитини та передачу її на опікування органів опіки та піклування, якщо залишення дитини в осіб, у яких вона перебуває, небезпечне для неї. Це можливо у тих випадках, коли в сім'ї, де знаходиться дитина, склалися умови, небезпечні для її фізичного або духовного розвитку, зокрема, якщо з дитиною жорстоко поводяться, вдаються до будь-яких видів її експлуатації, примушують до бродяжництва та жебракування.

Батьки зобов'язуються виховувати своїх дітей, піклуватися про їх здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дітей. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. А також даною статтею забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини. Мати, батько, якщо вона, він вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, можуть бути позбавлені судом батьківських прав [4].

У статті 10 Закону України «Про міліцію» сказано: забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок покликана міліція. Так, зокрема, міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана: за-

безпечувати у порядку, встановленому законодавством України, безпеку осіб, взятих під захист, у разі надходження від них заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної чи іншої інформації про загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну [5].

Вжиття заходів щодо припинення експлуатації та дій, спрямованих на подолання реальної загрози її вчинення, покладається на органи внутрішніх справ, зокрема, на службу дільничних інспекторів міліції, кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

Благополуччя дітей та їх нормальний розвиток можливий перш за все при наявності ефективного законодавчого та соціального захисту. У зв'язку з цим державна політика, законодавство та діяльність відповідних служб повинні бути спрямовані на укріплення сім'ї, пропобанду ідей гуманізму, формування у суспільстві культури прав дитини, повернення до традиційних сімейних цінностей.

Українське законодавство досить ґрунтовно зобов'язує державні органи та посадових осіб відповідно до їх компетенції допомагати дитині реалізовувати та захищати свої права та інтереси.

Важливо, щоб санкції проти правопорушників, що використовують експлуатацію дітей, посиляли реальний характер. Ці санкції повинні бути достатньо суворі для того, щоб попередити подібні діяння, і в той же час надавати можливість отримання жертвами відповідної компенсації і захисту. У цьому напрямку має посилено працювати перш за все Міністерство України сім'ї, молоді та спорту.

Передбачені законом засоби захисту повинні бути відомі та зрозумілі всім зацікавленим особам, а також повинні бути доведені до відома широких верств населення у доступній формі. Ця інформація повинна поширюватись через засоби масової інформації, у формі спеціальних плакатів та іншої наглядної агітації, через елементи правової освіти, тощо. В цьому можуть брати участь профспілки, громадські правозахисні організації та місцеве самоврядування. Відомості про можливість отримання правового захисту і компенсації повинні доводитися до кожного в максимально простій і зрозумілій формі для того, щоб люди володіли всією необхідною інформацією. Як один із прикладів, можна представити Програму з проблеми торгівлі та експлуатації людей під назвою «Не продавайся!», яка стартувала у жовтні поточного року у Києві та Луганську.

Питання експлуатації дітей сьогодні не замовчується, але залишається проблема формування системи збору даних про факти експлуатації дітей. Така статистика необхідна для забезпечення реальності та ефективності програм по боротьбі з експлуатацією людей, для оцінки, перш за все, масштабів проблеми. Наявність

достовірної інформації дозволить також об'єктивно оцінювати ефективність законодавчих засобів захисту дітей [6].

У суспільстві має бути панівною думка, що діти – це наше з вами майбутнє...

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141. 2. Левицька Л.В. Запобігання насильницьких злочинів щодо неповнолітніх в Україні: Дис. ... канд.. юрид. наук. Ірпінь, 2003. 3. Про охорону дитинства: Закон України від 21 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. №30. Ст.142. 4. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання / Матеріали за результатами соціологічного опитування. К., 2004. 5. Про міліцію: Закон України від 20 грудня 1990 р. // Відомості Верховної ради. 1991. №4. 1992. №36. 1993. №22. 6. Протидія торгівлі людьми: Навчальний посібник / За ред. О.М. Бандурки. Х., 2003.

Надійшла до редколегії 20.11.05

В.М. Федитник

ТЕОРІЯ СКЛАДНОЇ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

В умовах формування правової держави і гуманізації законодавства перед наукою кримінального права постає ряд завдань теоретичного і практичного характеру, серед яких важливе місце належить реалізації принципу суб'єктивного інкримінування. Постійний інтерес до цієї проблеми в науці кримінального права пояснюється особливою значимістю цього інституту.

Розвиток ідеї суб'єктивного інкримінування породив теорію «складної вини», тобто різного психічного ставлення особи до діяння та суспільно небезпечних наслідків в одному складі злочину. Багатогранність цієї проблеми дає можливість розглядати в межах наукової статті лише деякі її аспекти. Тому ми маємо на меті проаналізувати основні підходи до самого розуміння складної вини в кримінальному праві.

Ця проблема періодично ставала предметом дискусії у роботах Дагеля П.С., Рарога О.І., Кузнецової Н.Ф., Кригера Г.А, Горбузи А.Д., Хавронюка М.І., Пінаєва А.О., Нерсисяна В.А., Светлова А.Я., Кириченка В.Ф, Борисова В.І., Матишевського П.С. та ін.

Ідея, яка лежить в основі теорії складної вини, в кримінально-правовій літературі з'явилася ще в ХІХ ст., однак і сьогодні вона носить дискусійний характер. Дискусія ведеться з приводу її поняття, змісту, ознак та видів. Одні науковці доводять існування складної вини, заперечуючи наявність складної її форми [1, с.3–7]. Інші криміналісти вживають терміни «складна», «подвійна» та «змішана» як слова – синоніми [2, с.160], вкладаючи у них один і той же зміст. Деякі з дослідників вважають, що існує складна вина, формами якої є подвійна та змішана [3, с.142]. У цій статті ми переважно використовуємо терміни, якими були означені відповідні позиції авторів.